
УДК 811.161.2'1'367.4-112:801.82"15/17"

Г.М. Дидик-Меуш

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, м. Львів

СПОЛУЧУВАНІСТЬ І СПРОБА ЇЇ ЛЕКСИКОГРАФІЧНОГО ОПИСУ: ІСТОРИЧНИЙ КОМБІНАТОРНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті подано коротку характеристику комбінаторного словника відповідно до засад практичної комбінаторної лексикографії. Наведено основні засади створюваного «Комбінаторного словника української мови XVI — XVIII століть», особливості його макро- та мікроструктури, джерельної бази, будову словникової статті.

Ключові слова: *сполучуваність, комбінаторика, комбінаторна лексикографія, історичний словник, комбінаторний словник, ад'єктивно-субстантивне словосполучення.*

«Комбінаторний словник української мови XVI — XVIII століть» (далі — КомСУМ) поєднує особливості лексиконів двох типів: з одного боку, є історичним, з іншого — комбінаторним словником (далі — КомС), тобто словником сполучуваності, зокрема лексико-синтаксичної, на матеріалі ад'єктивно-субстантивних словосполучень (далі — АСС), виявлених в українських писемних пам'ятках XVI — XVIII ст.

I. Комбінаторний словник як явище лексикографії: призначення та основні засади

Наукове і практичне зацікавлення сполучуваністю як об'єктом лексикографічного опису зумовило появу комбінаторної лексикографії — самостійного напрямку в межах загальної теорії лексикографії. Частина проблем опису сполучуваності пов'язана із загальними лексикографічними принципами, а частина — із власне теорією сполучуваності. Тож комбінаторну лексикографію можна кваліфікувати як

© Г.М. ДИДИК-МЕУШ, 2019

сферу лексикографії, призначення якої — розв'язати теоретичні та практичні питання створення словників сполучуваності.

Одним із базових для комбінаторної лексикографії є поняття «лінгвістична комбінаторика» — виявлення, складання та вивчення комбінацій слів, які підпорядковані певним комунікативним завданням за необхідних умов їх реалізації і які можна скласти з певної кількості слів. Найбільш детально це поняття пояснив М. Маковський: це окрема галузь мовознавства, «що вивчає якісні та кількісні характеристики ізольованих елементів мови й цілих континуумів, до яких входять ці елементи впродовж певного періоду лінгвістичного часу» [5]. Мета такого вивчення — встановити можливі чи неможливі умови об'єднання елементів мови, а також отримати результати їхньої взаємодії. Комбінаторика існує на кожному рівні мови і є основним принципом організації всіх без винятку мовних одиниць, формою їх існування, еволюції та взаємодії. Визначальними для комбінаторики є ті види відношень, у які вступають мовні одиниці: синтагматичні (лінійні), парадигматичні (нелінійні) та ієрархічні (родо-видові). Оскільки одним із видів відношень комбінаторики є синтагматичні, можна кваліфікувати цю сферу прикладного мовознавства як комбінаторну лексикографію, маючи на увазі лексикографічну кодифікацію тільки синтагматичних відношень мовних одиниць.

Отже, термін *комбінаторна лексикографія* (або *лексикографія сполучуваності*) доволі точно відображає суть лексикографічного напрямку лінгвістичної комбінаторики. Сучасна теорія лексикографії оперує різними класифікаціями словників, які свого часу запропонували Л. Щерба, В. Гак, Л. Ступін, П. Денисов, Л. Новиков, В. Морковкін, А. Баранов, Н. Лук'янова, С. Гриньов, В. Роменська, В. Дубічинський, Р. Кобрин, Б. Кемада, Я. Малкіл, С. Лендау, Ж. Маторе, Т. Себеокі та ін. Проте не всі лексикографи виокремлюють тип КомС через відсутність єдиного трактування такого словника та його місця в системі словників. Традиційно КомС призначені для фіксації особливих, стійких словосполучень слів, які все частіше під впливом англійської мови називають *колокаціями* (англ. *collocation* 'словосполучення'). Проте за останній період автори КомС переважно розробляють власну лексикографічну інтерпретацію.

II. «Комбінаторний словник української мови XVI – XVIII століть»: ідея, концепція та засади

КомСУМ як історичний словник української мови виконує подвійну функцію — суто наукову й загальнокультурну — і має такі риси історичного словника: 1) відображає мову тільки на основі доступних для опису писемних текстів; 2) оперує кожноразовою актуалізацією загального поняття, знаком якого є слово, тільки з конкретним слововживанням, отже, часто тільки з оказіональним значенням слова; 3) розглядає значення слова тільки в контексті; 4) незначною мірою використовує відомості сучасної мови [дет. див.: 3]. Отже, історичний словник ґрунтується на таких трьох засадах: встановлені хронологічні рамки, джерельна база і

склад (наповнення) словника. Історики-лексикографи, намагаючись зменшити очевидні труднощі під час укладання словникових статей, часто зводять його до словника-довідника, що є додатком до історичних текстів: а) до слова дають енциклопедичну довідку; б) якщо ж слово не має специфічного характеру, застосовують принцип перекладного словника: ліворуч і праворуч співвідносять слова старої та нової епохи, між ними часто встановлюється начебто синонімічний зв'язок. Така практика, однак, створює ілюзію смислової тотожності, а насправді приховує те, що ці т. зв. «синоніми» вжиті в різних контекстах і мають різну (виходячи з цього) сполучуваність. Тож створена завдяки таким перекладам «ілюзія змістової тотожності слів ховає реальні розходження їх використання: за загальною подібністю значень стоять справжні, хоча й не завжди очевидні відмінності в змістовому обсязі слова, які можна виявити в сукупності мовленнєвих контекстів», «за цим криється й відмінність їх лексичної сполучуваності, різне місце цих т. зв. синонімів у синонімічних рядах» [6: 18]. Пропонований словник сполучуваності, укладений на основі текстів XVI — XVIII ст., допоможе виявити і лексикографічно впорядкувати таке розходження слів.

Окрім цього, «Комбінаторний словник української мови XVI — XVIII століть» — явище комбінаторної лексикографії, що є самостійним напрямком у межах загальної теорії лексикографії. У сучасній лексикографічній практиці існує особливий тип словників, призначення яких — подати найбільш повний (порівняно з іншими словниками) обсяг відомостей про словосполучення, об'єднані асоціаціями довкола стрижневих слів. Порівняльний аналіз комбінаторних словників засвідчує низку способів фіксації сполучуваності слів, а також те, що вибір способу залежить від типу сполучуваності або від типу ілюстраційного значення в загальних словниках. Автори КомС демонструють сполучуваність відповідно до власного розуміння цього мовного явища й від мети його відображення. Тому в лінгвістиці існує різнобій у назвах (*комбінаторний словник, тлумачно-комбінаторний словник, тлумачний словник сполучуваності, словник сполучуваності, словник валентності та дистрибуції, словник словосполучень, словник колокацій* та ін. [4: 326 — 336]), які з огляду на стрижневий термін кожної з них не можуть бути назвами-синонімами.

За призначенням КомС поділяють на: а) системні (зокрема тезауруси) — лінгвоцентричні словники, призначені для спеціалістів-філологів із метою «відобразити зв'язки слова з усіма наявними в мові поширювачами»; б) ортологічні — антропоцентричні словники, призначені для носіїв мови, що активно послуговуються мовою у своїй професії (репортери, журналісти, письменники) з метою «зафіксувати найповніший перелік поширювачів кожного слова відповідно до мовної норми»; в) навчальні — «педагогічно орієнтовані словники», які подають «тільки необхідні, з методичного погляду, слова разом із їхніми конкретними, найважливішими поширювачами» [2: 51]. Нашу увагу привертає перший тип — системний КомС — лінгвоцентричний словник, адресований спеціалістам-

філологам, призначення якого — відтворити зв'язки слова (у цьому випадку — ад'єктива) з усіма наявними в українській мові XVI — XVIII ст. поширювачами (субстантивами). М. Влавацька слушно зауважує, що «такого словника поки що не створено» [Там само]. А це відкриває перспективу для лексикографічної роботи, до того ж дає укладачеві свободу вибору і щодо об'єкта та предмета опису, і щодо принципів.

Основні характеристики «Комбінаторного словника української мови XVI — XVIII ст.» відповідають 7 базовим параметрам (або принципам) будь-якого комбінаторного словника: 1) мета і призначення; 2) характер відображення сполучуваності; 3) тип сполучуваності; 4) принцип опису сполучуваності; 5) характер розташування лексичних одиниць; 6) спосіб презентації лексичних значень; 7) джерельна база [4: 326 — 336].

Для підтвердження засад створюваного КомСУМ проаналізовано спосіб інтерпретації сполучуваності:

а) *в історичних словниках* («Словарь малорусской старины» В. Ломиковського, «Материалы для словаря письменной и книжной южнорусской речи XV — XVIII вв.» Є. Тимченка, «Словник староукраїнської мови XIV — XV ст.» (гол. редкол. Л. Гумецька), «Словник української мови XVI — першої половини XVII ст.» (відпов. ред.: Д. Гринчишин, М. Чікало, Г. Войтів), «Українські краєвиди XVI — XVIII століть: слово, текст, словник» Г. Дидик-Меуш та О. Слободзяник) та

б) *у словничках-госаріях* до опублікованих текстів пам'яток XVI — XVIII ст. («Словник застарілих слів і юридичних термінів» у кн.: «Торгівля на Україні: Волинь і Наддніпрянина. XIV — середина XVII століття»; «Словник застарілих слів, значень і юридичних термінів» у кн.: «Документи Брацлавського воеводства 1566 — 1606 років»; «Словник» у кн.: «Ділова мова Волині і Наддніпрянини XVII ст.: Збірник актових документів»; «Словник застарілих слів і юридичних термінів» у кн.: «Книга Київського підкоморського суду (1584 — 1644); «Словник застарілих, маловживаних та актових слів і виразів» у кн.: О.А. Бевзо «Львівський літопис і Острозький літописець. Джерелознавче дослідження»; «Словник малозрозумілих слів» у кн.: «Лохвицька ратушна книга другої половини XVII ст.: Збірник актових документів»; «Словник застарілих та маловживаних слів» у кн.: «Літопис Самовидця»). Відсутність критеріїв розмежування словосполучень у межах одного класу відповідно спричинила відсутність єдиних принципів, прийомів та способів презентації у словниках будь-яких АСС. Останні становлять особливий об'єкт лексикографії, який потребує чітких принципів лексикографічного опису (*вільне АСС — невільне АСС — АСС перехідного (проміжного) типу*) і, зокрема, розмежування «лексичної» та «фразеологічної» частин словника, вивчення т. зв. «зони стійкості» словникової статті.

Огляд і аналіз словникових матеріалів доводить таке: 1) АСС привертають пильну увагу укладачів; 2) відсутні єдині підходи теоретичного обґрунтування ступеня стійкості АСС і 3) через те відсутні єдині засади лексикографічного опису, а тому очевидним є різнобій у лексикографіч-

ній кодифікації. Більшість лексикографів виходить із ситуації на власний розсуд.

Тексти доступних пам'яток (КСУМ¹⁶⁻¹⁷, КТ) зумовили специфіку виявлення та добору АСС для КомСУМ¹⁶⁻¹⁸ відповідно до таких основних принципів:

1. За структурою: а) просте АСС (80%): *зятєви сенка <...> по(д)даного мѣского тоє дворище прода(л)я(м) єму* (Львів, 1578 Юр. 1); *Возмєшь собѣ рѣчи вонныхъ, <...> и кадила насвѣтлѣйшагw* (серед. XVII ст. Хрон. 108 зв.) та ін.;

б) ускладнене АСС (2 АСС в 1 АСС), у якому функцію стрижневого чи залежного атрибутивного компонента АСС виконує інше АСС, що не підлягає логічному поділу: *поткали насъ люди великого князства* (1546 ОГ 44 зв. — 45); *храма у(с)пеніє Пречистой Божой Матєри* (Устя, 1600 ЛСБ 353) та ін.

2. За розташуванням ад'єктива щодо субстантива: а) контактено у препозиції (30%): *за блг(с)веніємъ его мл(с)ти прєподобнѣйшого о(т)ца Кирѣ Петра Могилы* та ін.; б) контактено в постпозиції (37%): *князь Кошєрєкєи, маршалок господєкєи, наславшы моцно // квалтомъ врьдника своего перемилєского Юрка з многими людьми поддаными* (ЛЗК 152 — 152 зв.) та ін.; в) контактено у пре- та в постпозиції (10%): *[богъ] многоцѣнными, кроушьцами златими, и срѣбрными, [оукраєивъ зємлю]* (Почаїв 1618 Зерц. 14 зв.) та ін.; г) дистантно (23%): *[прємоудрый богъ] дрєва насади на ней [на зємли] различныи, плодоносныи*, (Почаїв, 1618 Зерц. 14) та ін.

3. За наявністю додаткових елементів АСС (слів-підсилювачів): *[хс] з оустѣ єи [самаритянки] барзо солодкый мед то є(ст) похвалоу своєи славы выводи(т)* (поч. XVII ст. Проп.р. 182 зв.).

4. За наявності кількох ад'єктивів при одному субстантиві виокремлено стільки АСС, скільки ад'єктивів: *отдаю зо всякими пожитками полными, боровыми, лесными, и речными* (1559 АрхЮЗР 8/VI, 63 — 64) та ін.

Уведення АСС до тлумачних словників можна пояснити тим, що вони максимально наближені до слова згідно зі своєю функцією: АСС уживають як номінаційні одиниці. Це зумовлено вже самою граматичною природою сполучуваних слів, адже субстантив слугує іменем предметів-субстанцій, ад'єктиви ж називають їхні ознаки (постійні та змінні, зовнішні і внутрішні). А «Комбінаторний словник української мови XVI — XVIII ст.» — знаряддя для виконання поставленого завдання: максимально повно відтворити базу ад'єктивно-субстантивних словосполучень, виходячи від ад'єктива, що є реєстровим словом КомСУМ. Тому визначальним є врахування такого поняття, як «сполучуваність реєстрового ад'єктива» (тобто кількість інших елементів — субстантивів, з кожним із яких ад'єктив може вступати в певні відношення, наприклад, бути залежним від нього чи, навпаки, бути ним зумовленим, інакше кажучи — *активна* та *пасивна* сполучуваність відповідно до активної і пасивної валентності): активна валентність стосується головного слова, пасивна — залежного. За різними концепціями теорії валентності використовують

такі терміноназви: *центрипетальна / центрифугальна, ліва / права* [4: 77 — 78]. У цьому випадку можна, на нашу думку, запропонувати терміни *відцентрова валентність* (активна) і *доцентрова валентність* (пасивна). Активна валентність виникає тоді, коли вираз, що «заповнює» валентність слова, синтаксично залежний від самого валентного слова (слово здатне приєднувати залежний елемент); пасивна валентність виникає тоді, коли вираз, що «заповнює» валентність слова, не підпорядковується йому, а навпаки, підпорядковує його собі. Це найчастіше характерне для словосполучень із ад'єктивованим дієприкметником, наприклад: *виголена потилиця* (Київ, 1621 Коп.Пал. 793), де дієприкметник *виголена* має пасивну валентність стосовно субстантива *потилиця*; так само і щодо словосполучення *виданьи писма* 'опубліковані послання' (*противныи виданьи похотѣлися указати писма* — Київ, 1621 Коп.Пал. 1149) та ін. Пасивна валентність характерна для таких частиномовних класів слів, як прикметник, прислівник, прийменник, сполучник, які, на відміну від актантів, є сирконстантами (за Теньєром, початково *сирконстанти* — другорядні учасники ситуації).

У пропонованому дослідженні із комбінаторики української мови XVI — XVIII ст. (на матеріалі ад'єктивно-субстантивних словосполучень) валентність трактуємо як потенційну сполучуваність слова, що виявляється на рівні мови. Комбінаторику української мови XVI — XVIII ст. можна вивчати тільки за наявності доступних текстів (свідчень тогочасного мовлення), тому домінантним є поняття «сполучуваність» — реалізація зв'язку одиниць мови на рівні мовлення і взагалі здатність слів сполучатися між собою; іншими словами, сполучуваність — це реалізована валентність на мовленнєвому рівні, тобто здатність слова поєднуватися в мовленні з певними словами для виконання того чи того змістового завдання або реалізації його валентності, в результаті якого виникає сукупність словосполучень, у які входить чи може входити конкретне слово.

Для пропонованого КомСУМ особливо важливим є визначення статусу АСС: 1) нестійкі неідіоматичні словосполучення; 2) стійкі неідіоматичні словосполучення і 3) словосполучення «малої» ідіоматичності; 4) ідіоми. Такі словосполучення належать до сфери лексичної сполучуваності.

Пропонований КомСУМ є історичним, комбінаторним, тлумачним (частково — перекладним та енциклопедичним), за розміщенням лексичного матеріалу — прямим (алфавітним), за характером опису сполучуваності — лінгвоцентричним словником. Він відображає лексико-синтаксичний і (частково) лексико-фразеологічний тип сполучуваності; до того ж лексичні одиниці, описані тут, мають різний ступінь стійкості та пересмислення: вільні АСС, АСС перехідного (проміжного) типу й фразеологічно зв'язані АСС. Лексикографічна інтерпретація АСС здійснюється на основі лінгвістичного, культурологічного й лексикографічного опису.

Концепція КомСУМ реалізована в його *макроструктурі* (передмова; список скорочень; словник; список джерел) і *мікроструктурі* (словникова стаття). Призначення словникової статті КомСУМ — подати якомога

повнішу характеристику ад'єктива, зафіксувати різні види його оточення, контекстні та синтагматичні зв'язки, сигналізувати про сильні та слабкі зв'язки та, як зауважила Н. Шведова, «помістити слово в його фразеологічне поле і показати різний ступінь фразеологічної зв'язності тих чи інших значень слова» [7: 6].

Словникова стаття КомСУМ має такі словникові зони: 1) реєстрове слово; 2) варіанти реєстрового слова (якщо такі виявлені); 3) значення; 4) ілюстрація (АСС, реалізоване в мовленні XVI — XVIII ст. завдяки сполучувальній здатності субстантива й ад'єктива); 5) покликання на джерело із вказівкою на рік та місце його написання; 6) цитата-ілюстрація.

Нижче подаємо розгорнуту характеристику будови словникової статті КомСУМ:

1. Реєстрове слово — ад'єктив (рідше — ад'єктивований дієприкметник) у найуживанішій фонетико-графічній формі.

2. Значення — тлумачення одно- чи багатозначного ад'єктива здійснене за допомогою сучасних літературних відповідників, за їх відсутності — описовим способом. Наприклад:

бѣлосрѣбрный (бѣлосребрный, бѣлосрибрный) срібно-білий, із начищеного срібла

- кгудзики бѣлосребрныє (XVIII ст. Літ.Вел. IV, 113 // КТ)
- кадилница бѣлосрѣбрная (Львів, 1637 Інв. 8)
- лыжечка бѣлосрибрная (Львів, 1637 Інв. 6)
- лѣхтарѣ бѣлосрѣбрныє (Львів, 1637 Інв. 16).

3. Основна частина — ексцерповані з текстів пам'ятки АСС, що є ілюстраційним підтвердженням досліджуваної сполучуваності, подані за такими принципами:

3.1. Кожне АСС уведено до словника зі значком • .

3.2. Субстантиви (незалежно від пре- чи постпозиції ад'єктивів у тексті пам'ятки) подано за абеткою послідовно у препозиції, ад'єктиви — послідовно в постпозиції, що зумовлено:

а) вимогою КомСУМ¹⁶⁻¹⁸ (стрункість і чіткість словникової статті);

б) вимогою потенційного користувача (зручність у користуванні й дохідливість у прочитанні);

в) вимогою автора словника (максимально відобразити історико-культурну панораму XVI — XVIII ст.). Наприклад:

блакитный (блакитень, блакитъный, блакотный, блокитный) небесний, лазуровий, блаватний

- видѣніє блакитно (Почаїв, 1618 Зерц. 12 зв.)
- воздухъ блокитный <китайчаныи> (Луцьк, 1627 ПВКРДА I-2, 256)
- деля блакитъная (Житомир, 1650 ДМВН 194)
- дно блакитное [епетрахели] (Львів, 1637 Інв. 78)
- доломанъ блакитный <атласовый> (Київ, 1617 ЦДІАЛ 181, 2, 125, 2, 1 зв.)
- ермякъ блакитный <люонский новый> (1590 АрхЮЗР 1/I, 250 // КТ)
- жупанъ блакитный <гатласовый> (1669 Ак.Мг.м 105 // КТ)

- запаска блакитная (1753 Полт.Полк.Канц. ? // КТ)
- запона блакитная <золотомъ шитая, камчастая> (1638 АЮЗР III, 20// КТ)
- камень блакитный <простый> (XVIII ст. Кн.ризн. 1 // КТ)
- катапетазма блакитная <дуклева> (1757 Дѣл. реп.Ак. 20 // КТ)
- кітай блакитный: каѳтанъ блакитного кітая (XVIII ст. АрхСул. 148 // КТ)
- коліоръ блакитный (XVIII ст. Разн.марц. 638 // КТ)
- кунтушь блакитній <штофовій, разноцвѣтній> (1744 Мат.Ист.ЮР. 81 // КТ)
- курта блакитная <каразѣвая> (Володимир, 1602 АрхЮЗР 8/III, 493)
- лишѣтви блакитные <китайчаные> (1676 Прот.Полт.С. II, 129 // КТ)
- луданъ блакитный (XVII ст. Быт.млр.обст. 352 // КТ)
- небо блакотное (XVIII ст. Ал.Тиш. 87 // КТ)
- однорядокъ блакитный <люньскій> (1562 Кн.Гродск.Луцк. 78 // КТ)
- покровецъ блакитній <простого сукна> (XVIII ст. Літ.Вел. IV, 117 // КТ)
- поле блакитное [герба] (1565 АЗР III, 297 // КТ)
- поясъ блакитный <шовковый> (1690 Прот.Полт.С. III, 116 // КТ)
- приволоки блакитные <бакгазіевые> (Краків, 1583 АрхЮЗР 8/V, 236)
- ризи блакитные <ѣдамашковые> (1676 Прот.Полт.С. II, 3 // КТ)
- сакось блакитный <штофовый> (1734 Реєстръ Ризн.Соф. 1⁶ // КТ)
- стихарь блакитный (Львів, 1573 ЛСБ 1033)
- сукно блакитное (1565 Кн.Гродск.Луцк 25 // КТ)
- сукна блакитная <люнская> (1582 ЖКК II, 130)
- убрание блакитное <люнское> (Луцьк, 1565 ТУ 112)
- цвѣтъ блакитный (XVII ст. Гр.Барск. I, 138 // КТ)
- штофъ блакитный (1723 Дн.Марк. I, 23 // КТ).

3.3. Для повного відтворення означуваної реалії в ілюстрації наведено всі виявлені в тексті ад'єктиви-атрибутиви (<>) при субстантиві:

битский (бицкий, бѣтцкий) віденський

- кгермачокъ бѣтцкий <албо муравский> (XVII ст. АЮЗР II, 242 // КТ)
- материя бицкая (1727 Зб.мат.Лів.Укр. 68 // КТ)
- полотна битские <и тканіе, ткацкіе, швабскіе> (1725 Зап.Черн.Губ. Ст.Ком. II, 97 // КТ)

чи інша додаткова інформація ([ ]), наприклад:

безначальный (безначалній, безначальный) безначальний, споконвічний

- Богъ безначальный (Височани, 1635 УЄ № 62, 51)
- отецъ безначальный [Богъ] (к.XVI — поч. XVII ст. ПДПИ 182, 87)
- персони безначальніи [Троицы] (Чернігів, 1646 Перло 11)
- Сынъ безначальный (1489 Четья 43)
- Троица безначальная (Київ, 1646 Мог.Тр. 904).

3.4. Особливе призначення КомСУМ — інтерпретувати АСС перехідного типу. Ад'єктив, який входить до складу такого словосполучення, має, окрім тлумачення, спеціальну ремарку, яка вказує на особливий статус АСС та його зв'язок із позначуваною галуззю. Наприклад:

алоесовый алоевий (у складі ботанічної назви)

- древо алоесовое (XVIII ст. Лѣк. 28 // КТ)

аметистовъ аметистовий (у складі мінералогічної назви)

- камень аметистовъ (XVI ст. Травн. 490)

антимисный антимісний (у складі релігійної назви)

- губа антимисная (XVIII ст. Поуч. о сакр. 21 // КТ)

антоновъ Антоніїв, пов'язаний зі св. Антонієм (у складі медичної назви)

- огонь антоновъ [гангрена] (1718–1724 ЛСЛ 143).

4. Джерело – місце і рік написання пам'ятки, її скорочена назва, сторінка.

4.1. Скорочення назв пам'яток, що входять до канону джерел «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.» (СлДж).

4.2. Скорочення назв пам'яток, що входять до канону джерел «Історичного словника українського язика» за ред. Є. Тимченка (Тимч. I: IX – XXIII).

4.3. Скорочення назв опублікованих пам'яток подано за скороченням автора КомСУМ.

4.4. Невідоме чи невстановлене джерело позначене значком [?], як, наприклад, на картках із Картотеки «Словника українського язика» (КТ).

5. Цитата-ілюстрація наведена у КомСМ у таких випадках:

5.1. Затемнене значення реєстрового слова.

5.2. Потреба підтвердити:

а) образне значення реєстрового слова;

б) образність АСС у тексті (*Батковъ хлѣбъ не навчитъ* – XVIII ст. Кл.Рук. 203 // КТ);

в) okazіональність АСС у тексті (*Метрики небесны: въ Метрики небесны тыи тылко лѣта нашѣ и дни въписаны бывають, въ которыи добродѣтель яковую сотворихмо, и всвѣдчили любовь противко Богу и ближнему нашему* – Київ, 1646 Моґ.Тр. 942).

5.3. Наявність цитат біля кожного АСС значно збільшила б обсяг створюваного паперового словника КомСУМ. Проте це цілком можливо й необхідно зробити в його електронній версії.

6. Деякі стрижневі субстантиви мають нижні індекси – цифра відповідає значенню, реалізованому в конкретному АСС. Наприклад:

аерный (аирный) повітряний

- воздух₁ аерные (1598 Виш.Кн. 310 зв.)

- облако аирное (Чернігів, 1646 Перло 142).

У цьому випадку користувачеві допоможе «Словник малозрозумілих іменників», доданий до паперового варіанта КомСУМ. Реєстр такого глосарію містить багатозначне слово **воздухъ**: 1) 'повітря' і 2) 'воздух, покров, накриття для євхаристійної чаші'. Проте основне призначення «Словника малозрозумілих іменників», як свідчить його назва, – подати тлумачення тих назв реалій, об'єктів, явищ, станів, які не закріпилися в загальноновживаному українському лексиконі: **дукля** 'густо виткана китайка', **нужникъ** 'бідняк', **орация** 'промова', **п'ята** 'місце, де сходяться межі кількох землеволодінь', **спудей** 'учень', **тула** 'сагайдак' та ін.

Отже «Комбінаторний словник української мови XVI – XVIII століть» допоможе відтворити мовну картину світу українців того періоду.

Із погляду лексикографії пропонований словник не тільки унікальний за ідеєю та формою, а й продуктивно функціюватиме й у традиційному «паперовому» форматі, і в електронній версії.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- КомСУМ — Дидик-Меуш Г. Комбінаторний словник української мови XVI — XVIII століть. *Дидик-Меуш Г. Комбінаторика української мови XVI — XVIII ст.: теорія, практика, словник*. Львів, 2018. С. 503 — 687.
- КСУМ — Картотека «Словника української мови XVI — першої половини XVII ст.». Зберігається у відділі української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (м. Львів).
- КТ — Картотека «Історичного словника українського язика» Є. Тимченка. Зберігається у відділі української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (м. Львів).
- СлДж — Словник української мови XVI — першої половини XVII ст. Список використаних джерел. Уклали: Д. Гринчишин, М. Чікало. Львів, 1994.
- Тимч. — Історичний словник українського язика. Уложили: Е. Тимченко, Е. Волошин, К. Лазаревська, Г. Петренко. Харків — Київ, 1930. Т. I (А — Ж). С. IX — XXIII.

ЛІТЕРАТУРА

1. Влавацкая М.В. Теоретические проблемы комбинаторной лингвистики. Лексикология. Лексикография. Новосибирск, 2011.
2. Влавацкая М.В. Комбинаторная лингвистика: аспекты изучения сочетаемости слов. Новосибирск, 2016.
3. Гумецька Л.Л. Історичний словник української мови (деякі аспекти теорії і практики укладання словника). *Мовознавство*. 1967. № 1. С. 44 — 49.
4. Дидик-Меуш Г. Комбінаторика української мови XVI — XVIII ст.: теорія, практика, словник. Львів, 2018.
5. Маковский М.М. Лингвистическая комбинаторика: опыт типологической стратификации языковых структур. Москва, 2006.
6. Сорокин Ю. Что такое исторический словарь? *Проблемы исторической лексикографии*. Ленинград, 1977. С. 4 — 27.
7. Шведова Н.Ю. Парадоксы словарной статьи. *Национальная специфика языка и ее отражение в нормативном словаре*. Москва, 1988. С. 6 — 11.

LEGEND

- КомСУМ — Dydyk-Meush, H. (2018). Combinatorial Dictionary of the Ukrainian Language of the 16th — 18th centuries. *Dydyk-Meush, H. Combinatorics in the Ukrainian Language of the 16th — 18th centuries: Theory, Practice, Vocabulary (Adjective-Substantive Phrases)*. P. 503 — 687. Lviv (in Ukr.).
- КСУМ — The Card of the Dictionary of the Ukrainian Language of the 16th — 17th centuries. Lviv (in Ukr.).
- КТ — Tymchenko, Ye. (Eds.). The Card of the Historical Dictionary of the Ukrainian Language. Lviv (in Ukr.).
- СлДж — Hrynchyshyn, D., Chikalo, M. (Eds.). (1994). The Dictionary of the Ukrainian Language of the 16th — the first half of the 17th centuries. Lviv (in Ukr.).
- Тимч. — Tymchenko, Ye., Voloshin, E., Lazarevskaya, K., Petrenko, G. (Eds.). (1930). The Historical Dictionary of the Ukrainian Language. V. I (A — Ж). Kharkiv — Kyiv (in Ukr.).

REFERENCES

1. Vlavatskaya, M. (2001). The Theoretical Problems of the Combinatorial Linguistics. Lexicology. Lexicography. Novosibirsk (in Rus.).

2. Vlavatskaya, M. (2016). Combinatorial Linguistics: Aspects of Studying of the Word Compatibility. Novosibirsk (in Rus.).
3. Humetska, L. (1967). The Historical Dictionary of the Ukrainian Language (Some Aspects of the Theory and Practice of Compiling Dictionaries). *Movoznavstvo*, 1, 44 – 49. Kyiv (in Ukr.).
4. Dydyk-Meush, H. (2018). Combinatorics in the Ukrainian Language of the 16th – 18th centuries: Theory, Practice, Vocabulary (Adjective-Substantive Phrases). Lviv (in Ukr.).
5. Makovskij, M. (2006). Linguistic Combinatorics: the Experience of Typological Stratification of the Language Structures. Moscow (in Rus.).
6. Sorokin, Yu. (1977). What is a Historical Dictionary? *Problems of Historical Lexicography*. P. 4 – 27. Leningrad (in Rus.).
7. Shvedova, N. (1988). Paradoxes of the Dictionary Entry. *National Specificity of the Language and its Reflection in the Normative Dictionary*. P. 6 – 11. Moskva (in Rus.).

Статтю отримано 24.01.2019

H.M. Dydyk-Meush

Institute of the Ukrainian Studies by I. Kryp'yakevych of National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv

COMPATIBILITY AND ITS LEXICOGRAPHICAL DESCRIPTION: HISTORICAL COMBINATORARY DICTIONARY OF UKRAINIAN LANGUAGE

The initial and practical interest in the compatibility of words as an object of lexicographic description led to the emergence of combinatorial lexicography - an independent direction within the general theory of lexicography. Part of the problem of describing compatibility is related to general lexicographic principles, and partly on the theory of compatibility. That is why combinatorial lexicography can be classified as a sphere of lexicography, the purpose of which is theoretical and practical issues of creating compatibility dictionaries.

Adjective-substantive phrases provide valuable material for lexicographical interpretation, as evidenced by the “Combinatorial Dictionary of the Ukrainian Language of the 16th – 18th centuries” — the first attempt in Slavic lexicography in general and in Ukrainian lexicography in particular to codify lexical-syntactic compatibility on the material of written monuments. “Combinatorial dictionary of the Ukrainian language of the 16th – 18th centuries” combines the features of two lexicons. First, the combinatorial dictionary is a historical dictionary and, secondly, a combinatorial dictionary, that is, a compatibility dictionary. On the one hand, it occupies its proper place in the combinatorial lexicography system, on the other hand, it is a distinctive dictionary, since all of the combinatorial dictionaries known today are created with a didactic purpose, moreover, based on modern literary lexical material and function as bilingual.

Keywords: *combinability, combinatorics, combinatorial lexicography, historical dictionary, combinatorial dictionary, adjective-substantive phrases.*